

REDEKER SELLNER HAHS & WIDMAIER

ADVOKATER

BONN BERLIN BRUXELLES KARLSRUHE LEIPZIG LONDON

Juridisk responsum

vedr.

pantpligt i den tysk-danske grænsehandel

Berlin, 5. september 2005

Dr. Ulrich Karpenstein, Advokat Berlin/Bruxelles

Rekvirent:

Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit
(Forbundsministeriet for miljø, naturbeskyttelse og reaktorsikkerhed)

Oversættelse for Danmarks Naturfredningsforening: Kirsten Trolle. November 2005

OVERSIGT OVER INDHOLDET

A. Baggrund og problemstilling

B. Sammenfatning

C. Juridisk bedømmelse

I. § 8, afs. 1, s. 1 og 2 i VerpackV

1. Ordlyd

2. Systematik og formål

II. § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV ikke i modstrid med EU-lovgivning

1. Ingen modstrid med EU-traktatens artikel 28

a) Uanvendelighed af EU-traktatens artikel 28

b) Optrædelse af pant som incitament til fremme af flergangsemballage

2. Uanvendeligheden af EU-traktatens artikel 29

3. Uanvendeligheden af EU-traktatens artikel 12

4. Ingen modstrid med EU's emballagedirektiv

III. § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV ikke i modstrid med national forfatningsret

1. Ingen modstrid med Artikel 3, afs. 1 i den tyske forfatning

2. Ingen modstrid med Artikel 80, afs. 1 i den tyske forfatning

IV. Stiltiende accept af overtrædelse af VerpackV er i strid med EU-lovgivningen

A.

Baggrund og problemstilling

Forbundsministeriet for miljø, naturbeskyttelse og reaktorsikkerhed har bedt os undersøge spørgsmålet, hvorvidt pantfrit salg af pantbelagt engangsemballage til slutforbrugere i den tyske danske "grænsehandel" er tilladt eller påbudt i h.t. EU-lovgivning eller den tyske forfatning. Det sker på baggrund af, at de slesvig-holstenske myndigheder i praksis stiltiende accepterer, at forbrugere med bopæl i Danmark eller Sverige får "krediteret" pantet ved køb af pantbelagte engangsemballager i Tyskland, hvis de viser en legitimation og på en skriftlig "Eksporterklæring" forpligter sig at forbruge varen i Skandinavien. Det drejer sig her ikke om engangsemballager, der eksporteres til danske (eller svenske) forhandlere. Derimod drejer det sig udelukkende om sådanne emballager, der sættes i omløb i Slesvig-Holsten. Ved en hastebehandling mhp. fortolkning af den daværende "VerpackV" [den tyske emballage-lov] havde både den slesvigske forvaltningsdomstol [OVG] og den slesvigske forvaltningsoverret [OVG] udtalt sympati for den opfattelse, "at pligten til at opkræve pant bortfalder ved eksport af pantpligtige drikkevareemballager".¹

Efter at den lovgivende instans har konkretiseret VerpackV i et 3. lovtillæg, henviser det pågældende ministerium i Slesvig-Holsten nu til, at der ikke må opkræves pant på læskedrikke, hvis emballagen ender som affald i udlandet. I så henseende er § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV en krænkelse af EU-traktatens Art. 28, 29 og Emballagedirektivet 94/62/EØF. Derudover henvises der til en juridisk redegørelse udarbejdet på bestilling af "Interessengemeinschaft der Grenzhändler in Schleswig-Holstein" (herefter IGG)².

Allerede i februar 2005 henviste det danske miljøministerium over for den tyske miljøminister til ordlyden af § 8, afs. 1, s. 2 i VerpackV. Det danske miljøministerium understregede:

- At det af hensyn til miljøet er nødvendigt også at håndhæve pantbestemmelserne i grænsehandelen. Ellers vil det gå ud over effektiviteten af det danske retursystem.
- Desuden vil de slesvig-holstenske myndigheders stiltiende accept af praksis i betydelig grad stå i vejen for, at Danmark kan opfylde sin forpligtelse til at nå emballagedirektivets mål. Deri ligger der en krænkelse af EU's emballagedirektiv.
- Desuden stiller den aktuelle praksis de danske handlende ringere og er dermed traktatstridig.

¹ Slesvigs forvaltningsdomstol, afgørelse af 7.7.2003, Aktnr. 12B 30/03. Tilsvarende OVG (Slesvigs forvaltningsoverret), afgørelse af 7.7.2003, Aktnr. 4 MB 58/03.

² Salje: Die Neuregelung der Pfanderhebung beim Export von Einweggetränkeverpackungen im Lichte des Grundgesetzes und des Europäischen Rechts (De nye regler for opkrævning af pant ved eksport af engangsdrikkeemballager i lyset af grundloven og EU-ret). Marts 2005 (ikke publiceret).

B.**Sammenfatning**

Den opfattelse, at pantpligten på pantbelagte drikkevareemballager skulle bortfalde, når disse ikke ender som affald indlandet, er uholdbar.

1. Denne opfattelse er i modstrid med den klare ordlyd og formål med det reviderede § 8, afs. 1, s. 2 i VerpackV. Den modarbejder det af EU-livgivningen og her især det af EU-domstolen anerkendte formål med pantpligten, nemlig at skabe et incitament til at bruge affaldsreducerende flergangsemballager.
2. Fejlagtig er allerede påstanden om, at salg af pantbelagte engangsemballager skulle berøre varenes frie bevægelighed, når de pågældende købere er danske (eller svenske) statsborgere og konsumerer de indkøbte varer i udlandet. Der er her tale om et rent indenlandsk salg, hvorunder emballagen ikke eksporteres, men sælges og købes inden for landets grænser.
3. Dertil kommer, at opkrævning af pant (også) i grænsehandel heller ikke er i modstrid med principperne for varenes frie bevægelighed af den grund, at når det gælder afvejning af pantpligten, kommer det kun an på, om der i Forbundsrepublikken Tyskland er etableret et funktionsdygtigt retursystem. Dette er ubestrideligt tilfældet.
4. Påstanden om, at pantopkrævning i den tysk-danske grænsehandel skulle være uanvendelig og vilkårlig og dermed i strid med grundlæggende rettigheder, er forfejlet alene af den grund, at den slet og ret lader hånt om formålet med pantpligten, nemlig at skabe et incitament til at bruge affaldsreducerende flergangsemballager.
5. Manglende opkrævning af pant i grænsehandelen fører til en krænkelse af de loyalitetsforpligtelser, der findes over for de andre medlemslande. Andre medlemslande – her Danmark – må ikke blive afholdt fra at leve op til de indgæede genanvendelsesforpligtelser i EU's emballagedirektiv.

Juridisk bedømmelse

Bedømmelsen af, om den foreliggende administrative praksis er lovlig, afhænger i første omgang af tolkningen af de tilgrundliggende bestemmelser i VerpackV (se afsnit I). Dernæst kommer det an på, om disse bestemmelser er forenelige med overordnet lovgivning, nemlig EU- og forfatningsret (se afsnit II-III). Endelig er det nødvendigt at tage stilling til, om de slesvig-holstenske myndigheders praksis med stiltiende accept er i strid med EU-lovgivningen (se afsnit IV).

I. § 8, afs. 1, s. 1 og 2 i VerpackV

1. Ordlyd

Den pågældende § 8, afs. 1, s. 1 og 2 i VerpackV lyder således:

"Vertreiber, die Getränke in Einweggetränkeverpackungen mit einem Füllvolumen von 0,1 Liter bis 3 Liter in Verkehr bringen, sind verpflichtet, von ihrem Abnehmer ein Pfand in Höhe von mindestens 0,25 Euro einschließlich Umsatzsteuer je Verpackung zu erheben. Satz 1 gilt nicht für Verpackungen, die nicht *im Geltungsbereich der Verordnung an Endverbraucher abgegeben werden.*"

[Forhandlere, der sætter drikkevarer i engangsemballager på mellem 0,1 og 3 liter i omløb, er forpligtet til hos kunden at opkræve et pant på min. 0,25 Euro inkl. moms pr. emballage. Sætn. 1 gælder ikke for emballager, der ikke *sælges til slutforbrugeren i forordningens gyldighedsområde.*]

Denne bestemmelse er entydig. Den bekræfter, at der er pantpligt på alle emballager, der sælges til slutforbrugere i gyldighedsområdet for VerpackV, dvs. i indlandet. Pantpligten gælder kun i indlandet, men til gengæld i hele Tyskland. Om de pågældende emballager efter salget bringes til nabo-medlemslande, så indholdet konsumeres her, er uvedkommende for anvendelsen af denne bestemmelse. Derimod er eksportvarer fritaget for pant, da det her drejer sig om drikkevareemballager, der sælges til slutforbrugeren uden for Tyskland. Der er ikke hjemmel for undtagelser. Tværtimod fastslås det i VerpackV, § 8, afs. 1, sætn. 4 og 5, at:

"Das Pfand ist jeweils bei Rücknahme der Verpackungen (...) zu erstatten. Ohne eine Rücknahme der Verpackungen darf das Pfand nicht erstattet werden."

[Pantet skal refunderes (...) ved afleveringen af den pågældende emballage. Der må ikke refunderes pant, uden at emballagen er afleveret.]

Deraf følger, at kreditering af pantet ved salget til slutforbrugeren er i åbenlys strid med ordlyden af § 8, Afs. 1, sætn. 4 og 5 i VerpackV. Den er en lovovertrædelse. Indvendingerne fra Slesvigs forvaltningsdomstol og forvaltningsoverret – at i betragtning af "grænsehandelens særlige forhold" var pantfrit salg til turister eller erhvervsdrivende i alle tilfælde foreneligt med VerpackV, når drikkevarerne blev forbrugt i udlandet³ - henviser til det gamle VerpackV og kan derfor afvises.

³ Slesvigs forvaltningsdomstol, afgørelse af 7.7.2003, AKTNR. 12 B 30/03. Tilsvarende Slesvigs forvaltningsoverret, afgørelse af 7.7.2003, Aktnr. 4 MB 58/03.

2. Systematik og formål

Konklusionen er den samme, når man ser på §8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV i sammenhæng. Det fremgår af § 1 i VerpackV, at formålet med §8 i VerpackV er at øge andelen af drikkevarer, der påfyldes flergangsemballager og mere miljøvenlige engangsemballager.⁴

Ifølge lovgrundlaget til 3. forordning til revision af VerpackV tjener §8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV følgende formål:

"(§8) Absatz 1 Satz 2 stellt klar, dass Verpackungen, die nicht im Inland an Endverbraucher abgegeben werden, möglicherweise aber im Inland auf verschiedenen Vertreiberstufen in Verkehr gebracht werden, nicht der Pfandpflicht unterliegen."⁵

[(§8) afsnit 8, sætn. 2 gør det klart, at der ikke er pantpligt på emballager, der ikke i sælges til en slutforbruger i indlandet, men som muligvis i indlandet vil blive bragt i omløb på forskellige forhandlernivauer.]

Specielt med hensyn til retsopfattelsen i Slesvig-Holsten understreger § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV dermed endnu det arealmæssige gyldighedsområde for pantpligten. Dette fremgår allerede af § 2 i VerpackV:

"Die Verordnung gilt für alle im Geltungsbereich des Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetzes in Verkehr gebrachten Verpackungen, unabhängig davon, ob sie in der Industrie, im Handel, in der Verwaltung, im Gewerbe, im Dienstleistungsbereich, in Haushaltungen oder anderswo anfallen und unabhängig von den Materialien, aus denen sie bestehen."

["Forordningen gælder for alle emballager, der sættes i omløb i gyldighedsområdet for Genanvendelses- og affaldsloven, uanset om de kasseres i industrien, i handelen, i administrationen, i erhvervslivet, i serviceerhverv, i husholdninger eller andre steder, og uafhængigt af hvilke materialer de består af."]

I sidste ende er det eneste relevante kriterium for anvendeligheden af VerpackV det sted, hvor varen sættes i omløb. Det er vel indiskutabelt, at det ikke er det sted, hvor indholdet konsumeres eller affaldet opstår, men det sted, hvor engangsemballagen sælges. Ifølge den entydige ordlyd i VerpackV indebærer det, at engangsemballager, der sættes i omløb i Forbundsrepublikken Tyskland, også er pantpligtige, hvis de forbruges i et andet EU-land. Det drejer sig ikke om køberens statsborgerskab, endsige om køberens eller sælgerens vilje. Det afgørende er, at varen overgår til slutbrugeren inden for landets grænser, og at den således ikke er en "eksportvare".

⁴ Forbundsrådet, 919/04 af 26. november 2004, s. 1

⁵ Forbundsrådet, 919/04 af 26. november 2004, s. 14

II. 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV ikke i modstrid med EU-lovgivning

Modsat opfattelsen hos det pågældende slesvig-holstenske ministerium og "Interessengemeinschaft der Grenzhändler Schleswig-Holsteins" er der heller ikke mht. den tysk-danske grænsehandel nogen konflikt mellem EU-lovgivningen og § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV.

1. Ingen modstrid med EU-traktatens artikel 28

Det er ganske åbenbart, at den konsekvente opkrævning af pant på engangsemballage harmonerer med EU-traktatens artikel 28. Den modsatte påstand hos Salje⁶ og det slesvig-holstenske miljøministerium kan ikke tages til følge.

a) Uanvendelighed af EU-traktatens artikel 28

Der mangler her krav vedr. grænseoverskridende handel. Traktatens artikel 28 i traktaten sikrer frie varestrømme *mellem*, og ikke *i* EU-landene. Når det i den nævnte redegørelse⁷ fremføres, at handel mellem EU-lande er involveret i medfør af traktatens Artikel 28, "idet JGG-medlemmerne i alt væsentligt realiserer problematikken "indførelse af skandinaviske drikke" med det formål at genudføre dem til et skandinavisk medlemsland", er det åbenbart, at denne påstand ikke holder.

Ifølge EU-domstolens afgørelse finder bestemmelserne om varernes frie bevægelighed ikke anvendelse, når den kun vedrører indenrigshandelen i et medlemsland.⁸ I dette tilfælde foreligger der helt klart en sådan indenlandsproblematik. Den drejer sig om forholdet mellem den pågældende forhandler og slutforbrugeren, uden at der heri foreligger nogen grænseoverskridelse. Ved denne transaktion er der heller ikke tale om, at tyske forhandlere eksporterer drikkevarer. De eksporterer ikke, men sælger drikkevarer i engangsemballage til slutforbrugere.

Det kan drages i tvivl, om der overhovedet – som hævdet – er tale om en foranstaltning, der har samme virkning som en kvantumæssig kvoteordning, til skade for skandinaviske forbrugere. Dette forudsættes utvetydigt i EU-traktatens Artikel 28. Ifølge denne afgørelse falder forholdsregler, der er knyttet til forhandlingen af et produkt, men ikke til selve produktet, kun ind under Traktatens artikel 28, hvis de er diskriminerende. Ganske vist har EU-domstolen (i medfør af den såkaldte Keck-afgørelse) klassificeret pantpligten som en "produktrelateret foranstaltning" for drikkevareimportører fra andre medlemslande. Deraf har den konkluderet et indgreb i EU-traktatens artikel 28.⁹ Denne kendelse kan dog ikke overføres til den foreliggende konstellation.

⁶ Salje, s. 9 ff. (se tidl. note)

⁷ Salje, s. 10.

⁸ EU-domstolen, dom af 28. januar 1992, Rs. C-332/90, Steen, Sig. 1992, 1-341 Rdn. 9

⁹ EU-domstolen, dom af 14. december 2004, RS. C-463/01, Kommission/Tyskland, endnu ikke i officiel samling Rdn. 66f. EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 70f.

§8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV gælder ufravigeligt for indenlandske produkter samt produkter fra andre medlemslande. Hvad angår opkrævning og refundering af pant, stiller den samme krav for produkter fremstillet af producenter i andre medlemslande og for indenlandske producenter. § 8 i VerpackV begrænser heller ikke den varemængde, der må indføres i en bestemt emballage.

Modsat er det blevet hævdet i den juridiske udtalelse, som "IGG" har rekvireret, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV skulle have diskriminerende virkning. Det udleder man af, at skandinaviske slutforbrugere – i modsætning til tyske forbrugere – "hænger" på det betalte pant. Det er ikke økonomisk muligt at kræve af dem, at de returnerer de indkøbte emballager til købsstedet.¹⁰

Dette må vi afvise. EU-domstolen har baseret pantpligtens produktrelaterethed på, at der skulle opstå ekstraudgifter for udenlandske producenter og forhandlere grundet den nødvendige ometikettering.¹¹ Det sidstnævnte gælder dog netop ikke for slutforbrugere, der kun overskrider grænsen for at erhverve drikkevarer. Der er ikke tale om, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV lægger handelshindringer i vejen for skandinaviske borgere som slutbrugere eller for skandinaviske varer. Modsat de tilfælde, hvor EU-domstolen har truffet afgørelse, bliver der her ikke lagt noget "tryk" på producenten, der er direkte knyttet til den form for emballage, som varen forhandles i. I § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV er der således ikke hjemmel for nogen forholdsregler, der omhandler produkternes egenskaber. Da denne bestemmelse er knyttet til salget, falder den således ikke ind under EU-traktatens Artikel 28.

b) Opkrævning af pant som incitament til fremme af flergangsemballage

I alle tilfælde ville den i h.t. § 8 i VerpackV krævede ligebehandling i grænsehandelen være berettiget af hensyn til miljøet. En konsekvent opkrævning af pant på engangsemballage er et velegnet og nødvendigt middel til at opnå de af EU-domstolen anerkende formål med pantpligten, nemlig at bidrage til at undgå affald. Når det argumenteres, at engangsemballager solgt uden pant i Tyskland ikke bliver til affald her, så der pr. definition ikke er nogen fare for, at de kan reguleres med den tyske lovgivende myndigheders midler¹², er det sagen uvedkommende. En konsekvent opkrævning af pant skaber det nødvendige incitament til at undgå affald, idet den ligestiller affaldsreducerende flergangsemballager med affaldstunge engangsemballager. Dette udtaler EU-domstolen sig udtrykkeligt om i sine domme af 14. december:

¹⁰ Salje, se tidl. note.

¹¹ EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-463/01, Kommission/Tyskland; endnu ikke i officiel samling Rdn. 59. EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 64.

¹² Salje, se tidl. note.

"Da diese Regelung somit die betroffenen Hersteller und Vertreiber dazu anreizt, Mehrwegverpackungen zu benutzen, trägt sie zur Verringerung der zu beseitigenden Abfälle bei, die eines der allgemeinen Ziele der Umweltschutzpolitik ist."¹³

[Da denne regulering dermed motiverer de pågældende producenter og forhandlere til at bruge flergangsemballage, bidrager den til at mindske mængden af affald, der skal bortskaffes, hvilket er et overordnet mål med miljøpolitikken.]

Til retfærdiggørelse af pantpligten tager EU-domstolen således i betragtning, at affaldsgenerering undgås og brugen af flergangsemballage øges. Det drejer sig ikke om, hvor emballagen forbruges eller kasseres. Ved vurderingen af foranstaltningens egnethed spiller det ingen rolle, om engangsemballagen bliver til affald i Tyskland eller i et andet land. Det afgørende er, at der skabes et passende incitament for alle markedets aktører, der kan bidrage til at reducere affaldsmængden, idet de så vælger at bruge affaldsreducerende flergangsemballage-systemer. EU-domstolen har bekræftet dette. Om markedsaktøren så er en forbruger med polsk, dansk eller tysk legitimation har lige så uvedkommende for dette incitament som argumentet om, at slutforbrugere fra skandinaviske lande i givet fald vil skulle tilbagelægge 300-500 km for at kunne returnere en engangsemballage erhvervet i Tyskland.

Det stemmer ikke, når det bliver gjort gældende, at den såkaldte "eksporterklæring" skulle gøre det muligt at udforme et lige så sikkert og finmasket tysk pant- og retursystem, og desuden er det irrelevant. Heller ikke en "eksporterklæring" ændrer nemlig ved, at engangsemballagen sælges i Tyskland, og den dermed forbundne manglende opkrævning af pant fjerner incitamentet til at anvende flergangsemballager.¹⁴ Følgelig er eksporterklæringen et uanvendeligt, og ikke et "lige så effektivt" middel.¹⁵

¹³ EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-463/01, Kommission/Tyskland; endnu ikke i officiel samling, Rdn. 77. EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 78.

¹⁴ Sml. EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 77.

¹⁵ Salje, se tidligere fodnote.

2. Uanvendeligheden af EU-traktatens artikel 29

I den indledningsvis omtalte juridiske udtalelse fremføres desuden, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV skulle være i strid med EU-traktatens artikel 29 (forbud mod handelshindringer). Det udledes af, at den tysk-danske handel med læskedrikke skulle blive behandlet anderledes end den indenlandske tyske handel med læskedrikke, idet Forbundsrepublikken Tyskland ikke kan garantere tilbagebetaling af pant.

Dette argument er forfejlet, alene fordi Forbundsrepublikken Tyskland med bestemmelsen i § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV ikke tilsigter eller indfører en konkret begrænsning af eksporttransaktioner. Den omfatter ingen konkrete mængdebegrænsninger og tilsigter heller ikke dette (se ovenfor). Bortset herfra skabes der heller ikke, som forudsat af EU-domstolen, forskellige vilkår for handelen i et medlemsland og dets udenrigshandel.¹⁶ Tilsvarende opnår den hjemlige produktion eller hjemmemarkedet i Forbundsrepublikken heller ikke derved en privilegeret status.¹⁷ Bestemmelsen omhandler kun den arealmæssige afgrænsning for opkrævning af pant og er ikke en speciel eksportbestemmelse. § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV kan således ikke bringes i anvendelse på problemstillinger som den her foreliggende.

3. Uanvendeligheden af EU-traktatens artikel 12

Det er klart forkert, når det hævdes, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV strider mod det generelle forbud mod forskelsbehandling i EU-traktatens Artikel 12, idet skandinaviske borgere som følge af deres bopæl kommer til at betale "højere købspriser" end tyske statsborgere¹⁸. I det foreliggende tilfælde finder EU-traktatens Artikel 12 ikke anvendelse alene af den grund, at dette "generelle" forbud mod diskriminering i gyldighedsområdet for de grundlæggende rettigheder (her traktatens Art. 28) må træde i baggrunden. Denne "subsidiaritet" er udtrykt med formuleringen "se dog særbestemmelser i denne aftale" ~~kunne ikke finde den pågældende artikel i den danske lov~~. Bortset herfra er det åbenbart, at EU-traktatens Artikel 12 ikke kan og skal udligne eventuelle forskelle, der beror på naturgivne forudsætninger, f.eks. i det pågældende sprog eller det pågældende hjemland. EU-traktatens artikel 12 er ingen standard, der forpligter medlemslandene til at udjævne sådanne forskelle, men er begrænset til at hindre forskelsbehandling, der udspringer af statsborgerskab. F.eks. har en dansk statsborger ikke krav på at kunne købe læskedrikke på dåse og betale med egen valuta (i stedet for euro), fordi det vil spare ham for vekselgebyret.

¹⁶ Sml. EU-domstolen, dom af 9. juni 1992, Rs. C-47/90, Etablissements Delhaize Frères m.fl., Slg. 1992,)-3669 Rdn. 12.

¹⁷ Sml. EU-domstolen, dom af 9. juni 1992, Rs. C-47/90, Etablissements Delhaize Frères m.fl., Slg. 1992,)-3669 Rdn. 12.

¹⁸ Salje m.fl., s. 19.

Last not least er der heller ikke tale om nogen forskelsbehandling: Danskere, der køber læskedrikke på dåse i Forbundsrepublikken Tyskland eller i Slesvig-Holsten, skal lige så vel betale pant for den som de tyske statsborgere, der i Sverige eller Danmark køber en læskedrik med pant. Som bekendt er der pantpligt i alle disse lande, og ingen har nogensinde i ramme alvor nogensinde bestridt, at denne også gælder ved salg til slutbrugere fra andre EU-lande.

4. Ingen modstrid med EU's emballagedirektiv

I den føromtalte juridiske udtalelse hævdes det, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV skulle være i strid med EU's emballagedirektiv, 94/62/EØF: Da der ikke findes muligheder for at returnere tyske engangsemballager til læskedrikke i Skandinavien, mangler der et "gennemskueligt" retursystem, udformet efter objektive og ikke-diskriminerende kriterier.

Dette må ligeledes afvises. Det forholder sig stik modsat: § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV svarer til formålet og de indholdsmæssige målsætninger for emballagedirektivet, og her især det i Artikel 1 indeholdte mål for affaldsreduktionen. Direktivet indrømmer medlemslandene – hvilket også EU-domstolen også går ud fra¹⁹ – et vidtgående spillerum for implementeringen af direktivet. Ifølge emballagedirektivet er det udslaggivende, at det indførte system er velegnet til at opfylde de fastsatte mål for direktivet, og her især hvad angår opnåelse af genanvendelseskvoter. Det er op til de enkelte medlemslande, hvordan de vil sikre dette.²⁰ § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV er tilpasset disse fastsatte mål. Denne regulering sikrer en omfattende opkrævning af pant. Dermed skaber den et incitament for at undgå affald og øge andelen af flergangsemballage. Dette er tilladt og tilsigtet af direktivet (Artikel 1 og Artikel 5).

¹⁹ Sml. EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 54 ff.

²⁰ Saml. Berlins forvaltningsoverret, beslutning af 15. april 2004, OVG 2 S 38.03.

Tyskland har levet op til sine forpligtelser ifølge EU's emballagedirektiv.²¹ Afleveringsfaciliteterne overholder de krav, som EU-domstolen har fastsat i sin dom af 14.12.2004. Hvis – som det hævdes i den udtalelse, som forhandlerne af læskedrikke har rekvireret – den konsekvente opkrævning af pant skulle blive dømt retsstridig, ville det omvendt betyde, at fællesskabet med emballagedirektivet have skabt et retsmiddel, der i udgangspunktet var uanvendeligt. Hvis man nemlig antog, at EU-domstolens krav om, at "forbrugere, der har købt produkter i engangsemballage, skal kunne få indløst deres pant, uden at de behøver at indfinde sig på det sted, hvor varen oprindeligt blev købt fandt sted"²², skal tolkes således, at de principielt også skal kunne gøre det i udlandet, ville man dermed have etableret en forpligtelse for medlemslandene, der umuligt kan opfyldes. Ifølge territorialitetsprincippet er det ikke tilladt et medlemsland at etablere et retssystem på et andet medlemslands suverænitetsområde. Den lovgivende tyske instans har hverken faktisk eller juridisk mulighed for at etablere et pant- og retssystem i de skandinaviske medlemslande. Ud fra denne betragtning ville det betyde, at intet medlemsland ville kunne overholde forpligtelsen i direktivet eller EU-domstolens dom. Men det kan ikke være fællesskabets eller domstolens hensigt at forlange noget, der praktisk eller juridisk er ugørligt.

I øvrigt indeholder emballagedirektivet ingen indskrænkning eller undtagelse for dets anvendelse i enkelte regioner. Tværtimod forudsætter direktivet udtrykkeligt en vidtgående overholdelse af forpligtelserne i det pågældende medlemslands højhedsområde. Det fremgår af den klare ordlyd i adskillige enkeltbestemmelser, der henviser til "hele medlemslandets højhedsområde" (sml. f.eks. Artikel 6 og Artikel 18 i emballagedirektivet).

Den praksis i "grænsenære egne" at sælge læskedrikke uden pant til forbrugere fra det skandinaviske udland, er – hvordan man end ser på det – i modstrid med formålet og reguleringstanken bag emballagedirektivet, nemlig at undgå affald og øge brugen af flegangsemballage. Dette formål gælder både i Tyskland og i de skandinaviske lande. Da pantet ikke refunderes i det skandinaviske udland, er der intet incitament til at engagere sig økonomisk i det genanvendelsessystem, der her er i brug. De engangsemballager, der er købt i Tyskland, indgår – imod emballagedirektivets målsætninger – i det pågældende lands "normale" affaldskredsløb.

Ganske vist er det ikke muligt for tyske love og regulativer at forpligte skandinaviske statsborgere til at returnere emballage i Tyskland med henvisning til gyldighedsområdet for tysk lov. Desuagtet - hvad vi skal vende tilbage til - skal man i denne sammenhæng holde sig for øje, at medlemsstaterne ved implementeringen af direktivet skal tage skyldigt hensyn til de øvrige medlemslandes implementeringsbestræbelser. Dette generelle krav om hensyn følger af EU-traktatens Artikel 10 og er konkret udmøntet i den 3. begrundelse for emballagedirektivet:

²¹ Berlins forvaltningsoverret, 22. april 2005, aktmr. OVG 2 S 69.04 til OVG 2 S 71.04. Forvaltningsdomstol Stuttgart, dom af 23. maj 2005, aktmr. 19 K 3650/03

²² EU-domstolen, dom af 14. december 2004, Rs. C-309/02, Radberger Getränkegesellschaft, endnu ikke i officiel samling, Rdn. 46.

"Angesichts der Ziele dieser Richtlinie ist es wichtig, grundsätzlich darauf zu achten, dass die zum Schutz der Umwelt getroffenen Maßnahmen eines Mitgliedstaats die anderen Mitgliedstaaten nicht daran hindern, die Ziele der Richtlinie zu erreichen."
 [I forhold til målene med dette direktiv er det vigtigt principielt at passe på, at de miljøforholdsregler det ene medlemsland tager ikke hindrer de andre medlemslande i at nå direktivets mål.]

§ 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV tager højde for dette påbud. De negative virkninger på det skandinaviske retursystem skulle bevidst fjernes. Den generelle opkrævning af pant uafhængigt af slutforbrugers nationalitet og forbrugsstedet sikrer, at målene med direktivet også kan nås i nabolandene. Disse bliver nemlig ikke bebyrdet med affald fra Tyskland, idet der – i kraft af det pant, der skal opkræves – skabes et incitament til at returnere emballagen fra en vare, der er erhvervet i Tyskland.

III. 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV ikke i modstrid med national forfatningsret

1. Ingen modstrid med Artikel 3, afs. 1 i den tyske forfatning

Det hævdes, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV er i modstrid med lighedsprincippet i den tyske forfatnings artikel 3, afs. 1.²³ Dette udledes af, at lovgiveren siges at behandle to særskilte problematikker (affaldsgenerering i indland vs. affaldsgenerering i udlandet) ens, selv om forordningens mål ikke ville kunne opnås i "udlandsproblematikken" og dertil intenderede midler ville være komplet uegnede til formålet.

Dermed ses der totalt bort fra formålet med reguleringen i VerpackV's § 8, afs. 1, sætn. 2. Reguleringen omhandler ikke ligebehandling af affaldsgenerering i hhv. ind- og udland. Som påpeget er det ganske irrelevant for det primære mål, der tilstræbes, hvor affaldet genereres. Følgelig skelner reguleringen hverken mellem tyske og skandinaviske købere eller tager hensyn til, hvor affaldet i sidste ende genereres. Bestemmelsen skelner alene i den forstand, at der konsekvent skal opkræves pant på engangsemballager, der i Tyskland sælges til slutbrugere, hvilket derimod ikke gælder for engangsemballage, der er påfyldt i indlandet, men sælges til slutbrugere i udlandet.

Om der foreligger en overtrædelse af det generelle lighedsprincip afhænger af, om den pågældende forskelsbehandling er vilkårlig.²⁴ Ikke-vilkårlig og dermed berettiget er forskelsbehandlingen i det tilfælde, hvor der foreligger en saglig begrundelse, dvs. når der mellem to grupper foreligger forskelle, hvis art og betydning kan retfærdiggøre forskelsbehandling.²⁵ Rent lovgivningsmæssigt bliver det således forståede lighedsprincip (med forbehold for lovgiverens frihed til at udforme dette) overtrådt, hvis den stedsfundne forskelsbehandling ikke lader sig tilbageføre til en fornuftig eller indlysende begrundelse.²⁶

²³ Salje, se tidligere note, s. 25 ff.

²⁴ Sml. [BVerfGE 1, 14, 52?]

²⁵ BverfGE 82, 126, 146 ?

²⁶ Sml. [BVerfGE 85, 176; 87, 234, 262?]

Der er væsentlige forskelle mellem at sætte emballager i omløb på hhv. det tyske og det skandinaviske højhedsområde, og disse retfærdiggør forskelsbehandling. Som allerede beskrevet tjener § 8, afs. 1, sætn. 2 primært til at beskytte flergangsemballager. Dertil kommer, at der fortsat vil optræde de førnævnte negative virkninger for Danmark og Sverige, hvis ikke der konsekvent opkræves pant.

2. Ingen modstrid med Artikel 80, afs. 1 i den tyske forfatning

Den indledningsvis udtalelse erklæring påpeger, at § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV er i strid med den tyske forfatnings Artikel 80, afs. 1. Dette må vi også afvise. Der kan ikke være tale om, at den tyske genanvendelses- og affaldslovgivning ikke giver et retligt grundlag for at "udvide pantpligten til eksportsammenhænge". Snarere tager VerpackV, i samklang med genanvendelses- og affaldslovgivningen højde for, ikke hvor affaldet genereres, men også hvor det bringes i omløb.

IV. Stiltiende accept af overtrædelse af VerpackV er i strid med EU-lovgivningen

Den accepterede praksis i Slesvig-Holsten, at der ikke opkræves pant på læskedrikke i engangsemballage, udgør derimod en overtrædelse af EU-lovgivningen.

På de områder, hvor fællesskabets love gælder, er medlemslandene forpligtet til gensidigt at støtte hinanden, når det er nødvendigt for at opfylde fællesskabets mål.²⁷ Medlemslandene er forpligtet til at varetage de rettigheder og interesser, der via den fælles lovgivning beskytter de øvrige medlemslande og disses indbyggere.²⁸ Specielt kommer denne forpligtelse til udtryk i den 3. begrundelse for emballagedirektivet. Ifølge denne må foranstaltninger, der træffes for at beskytte miljøet (her pant), ikke hindre de andre medlemslande i at leve op til deres forpligtelser i.f.t. emballagedirektivet. Når delstaten Slesvig-Holsten vægrer sig ved at anvende bestemmelsen i § 8, afs. 1, sætn. 2 i VerpackV på skandinaviske slutforbrugere, er det et brud på denne forpligtelse.

Når de slesvig-holstenske myndigheder ser gennem fingrene med, at der ikke opkræves pant i grænselandet, modarbejder det imidlertid de danske bestræbelser på at opfylde emballagedirektivets mål for nyttiggørelse og genanvendelse. Det fører til omgåelsesmanøvrer ~~og~~ ~~parallelimport~~,²⁹ der efter Danmarks egne udsagn gør det vanskeligt for dem at opfylde emballagedirektivets genanvendelsesmål. Dertil kommer, at det gør det danske retursystem mindre effektivt, når en stor del af det danske emballageaffald hidrører fra læskedrikke, der er sat i omløb i Tyskland. Dermed øger det udgifterne til at håndtere Danmarks eget emballageaffald. Dette har Danmark gentagne gange givet udtryk for på troværdig vis.

Deri ligger heller ingen EU-lovfæstet pligt til at opkræve pant. Overtrædelsen af loyalitetspligten består i, at pantpligten – en affaldsreducerende foranstaltning, der er tilladt i h.t. affaldsdirektivet (sml. direktivets artikel 5) – af Slesvig-Holsten praktiseres på en sådan måde, at Danmark ~~ikke~~ hindres i at realisere de heri fastsatte mål (se 3. begrundelse for emballagedirektivet).

~~[NB: det ser ud til at være et misforstået citat fra den tyske tekst. Meningen må være, at praksis på en sådan måde, at Danmark hindres i at realisere de heri fastsatte mål.]~~

Underskrevet

Dr. Ulrich Karpenstein, advokat

²⁷ Sml. EU-domstolen, dom af 9. december 1997, Rs. C-265/95, Kommission/Frankrig, Slg. 1997, I-6959, Rdn. 32; EU-domstolen, dom af 11. juni 1991, Rs. C-251/89, Athanasopoulos, Slg. 1991, I-2797, Rdn. 57.

²⁸ EU-domstolen, dom af 10. juni 1980, Rs. 32/79, Kommission/Storbritannien, Slg. 1980, 2403, Rdn. 46.

~~[Note 29 – mgl. henvisning til hovedteksten] Kammerdomstolen, afgørelse af 15.04.2004, akt nr. 5 W 48/05~~

Argumentation vedr. udvidelsen af bestemmelser om engangsemballagepant på grænsehandelen der er i strid med den ret der har forrang

Status: 16. marts 2005

1. Udgangspositionen

- I en syn- og skønserklæring fra februar 2003 når professor Dr. Peter Salje til den konklusion, at pantreguleringen iht. EmballageFO § 8 ikke skal anvendes på eksportforhold og dermed heller ikke på grænsehandelen. Dette skulle fremgå af en fortolkning af forordningen. En udvidelse af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen er i strid med proportionalitetsprincippet, med grundrettigheden om fri erhvervsudøvelse (GG art. 12) og med ligestillingsprincippet (GG art. 3, stk. 1). Den er endvidere i strid med EU-emballagedirektivet 94/62, med den i EF-traktaten forankrede frie bevægelighed af varerne (TEF art. 28, 29) samt med forbuddet mod diskrimination (TEF art. 12).

I lyset af EF-domstolens pant-domme af 14/12-2004 og den i mellemtiden ændrede Emballageforordning påtænker professor Salje inden udgangen af marts måned 2005 at fremsætte en aktualiseret syn- og skønrapport.

- Oberverwaltungsgericht Schleswig er af den opfattelse, at bestemmelserne om obligatorisk pantopkrævning ikke skal anvendes på grænsehandelen (afgørelse af 23/7-2003, 4 MB 58/03), idet

”meningen og formålet med emballageforordningens bestemmelser tager udelukkende sigte på (og kan tage sigte på) at forhindre, at der er emballagemateriale der unddrager sig Forbundsrepublikkens cykliske system til affaldsbehandling”.

Sætningsleddet ”og kan tage sigte på” er entydigt relateret til de i sagen fremførte betænkeligheder mht. om udvidelsen af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen er i overensstemmelse med det lovmæssige bemyndigelsesgrundlag, med grundrettighederne og med varenes frie bevægelighed. Oberverwaltungsgericht Schleswig går ud fra, at forordningsgiveren ikke har villet udvide den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen, og at den heller ikke havde hjemmel hertil, da dette hverken ville være i overensstemmelse med den lovmæssige bemyndigelse eller med forfatnings- eller EU-ret.

- I forbindelse med den for nyligt vedtagne ændring af EmballageFO er der blevet indføjet en ny § 8, stk. 1, 2. sætning, hvorefter den obligatoriske pantopkrævning

ikke gælder for "emballager, der ikke udleveres til slutbrugere i forordningens gyldighedsområde." Det tyske miljøministerium (BMU) fortolker den nye version af § 8, stk. 1, 2. sætning som en afklaring af, at den obligatoriske pantopkrævning også gælder for grænsehandelen, fordi emballagerne udleveres til slutbrugere i Tyskland – også selvom det er til eksport.

- Det danske miljøministerium kræver i sin udtalelse af 4/2-2005 til EU-Kommissionen i notifikationsproceduren, at EmballageFO's pantregulering også skal implementeres i grænsehandelen. Ellers vil det danske pantsystems effektivitet blive forringet og dermed også Danmarks muligheder for at opnå EU-embalagedirektivets genbrugsmålsætninger. Den nye regulering skulle i øvrigt diskriminere den danske handel og dermed krænke EF-traktatens bestemmelser vedrørende det indre marked.

2. Vedrørende fortolkning af EmballageFO § 8, stk. 1

- I medfør af EmballageFO § 8 i sin nuværende version er grænsehandelen – lige som alle andre eksportforhold – ikke omfattet af den obligatoriske pantopkrævning. Den nyt tilføjede § 8, stk. 1, 2. sætning ændrer ikke noget herved. Ifølge myndighedernes begrundelse er der tale om en afklaring, ikke om en ændring. Den behandler ikke grænsehandelen, men kun eksport ved drikkevareproducenter og forhandlere. En omvendt inkludering af grænsehandelen er heller ikke tilladt af den grund, at forordningen skal fortolkes i overensstemmelse med den gældende forfatning og europæisk ret.

3. Manglende bemyndigelsesgrundlag

- En anvendelse af den obligatoriske pantopkrævning mangler et lovmæssig bemyndigelsesgrundlag. Her kan Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetz § 24, stk. 1 nr. 2 ikke komme i betragtning. Formålet med loven er at fremme cykliske systemer der skåner naturens ressourcer og sikrer en miljøvenlig bortskaffelse af affald (§ 1). Som alle tyske love, kan denne kun relatere til affaldscykler i Tyskland (jfr. Oberverwaltungsgericht Schleswig). Grænsehandelserhvervet berører ikke de tyske affaldscykler. Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetz har ikke til formål at regulere danske affaldscykler og kan heller ikke give et bemyndigelsesgrundlag hertil.

4. Krænkelse af forfatningsret

- Den obligatoriske pantopkrævning diskriminerer grænsehandelen ved at påvirke grundrettigheden om fri erhvervsudøvelse (GG art. 12, stk. 1). Den krænker denne grundrettighed, fordi den hverken er velegnet, nødvendig eller forholdsmæssig til at opnå det lovgivningsformål der er hjemlet i Kreislaufwirtschafts- und Abfallgesetz. Der er specielt tale om følgende forhold:

- Udvidelsen af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen er ikke egnet til at fremme cykliske systemer i Tyskland, idet drikkevarerne sælges til forbrug i Skandinavien og derfor ikke kommer ind i tyske affaldscykler.
- Reguleringen er ikke nødvendig, idet det ville have været tilstrækkeligt ved passende krav at sikre, at de i grænsehandelen solgte drikkevareemballager rent faktisk eksporteres. Disse krav opfyldes i grænsehandelen ved tilsvarende foranstaltninger (pantfrit salg kun i multipak og kun til skandinaviske kunder, der kan forevise legitimation og som forpligter sig i en eksporterklæring til omgående at eksportere varen).
- De skandinaviske kunder tilbagelægger ofte mellem 300 og 500 km med henblik på indkøb, og kommer kun en til to gange årligt. De kan ikke få refunderet pantet ved deres bopæl. Der er ingen praktiske og hygiejnisk forsvarlige muligheder for opbevaring af et stort antal tomme dåser i flere måneder, med henblik på at returnere dem ved næste indkøb for at få refunderet pantet. Derfor skal de fleste kunder kassere dåserne derhjemme, hvorved pantet ville gå tabt. Pantet bliver således en bestanddel af prisen, og grænsehandelen ville i så fald ikke mere være konkurrencedygtig i forhold til den danske handel. Genbrugsflasker er ikke et alternativ (sværere at stable, kræver tre gange så meget plads i køretøjet, 1,5 gange vægten). Kunderne skulle rejse betydeligt oftere for at dække deres drikkevarebehov. Dette ville være forbundet med økologiske ulemper (benzinforbrug, luftforurening) og ville være uøkonomisk for kunderne. Såfremt den obligatoriske pantopkrævning indføres i grænsehandelen, ville der skulle påregnes massive omsætningstab i drikkevarehandelen. Da drikkevarerne er hovedattraktionen, ville dette også påvirke grænsehandelens samlede omsætning. Der må regnes med en omsætningstilbagegang på 30 % og et tab af ca. 1.000 arbejdspladser. Disse konsekvenser står i intet forhold til den påståede målsætning med den obligatoriske pantopkrævning.
- Udvidelsen af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen krænker ligestillingsprincippet (GG art. 3, stk. 1). Der er ingen grund til at stille eksporten ved skandinaviske forbrugere dårligere end den eksport ved drikkevareproducenter og –forhandlere, der iht. EmballageFO n.v. § 8, stik. 1, 2. sætning udtrykkeligt er fritaget for den obligatoriske pantopkrævning.

5. Krænkelse af EU-ret

- Indførelsen af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen ville være i strid med EU-emballagedirektivet 94/62/EF. I sin afgørelse af 14/12-2004 (Rs. C-309/02, Tz. 46) kræver EF-domstolen, at medlemsstater der indfører engangsemballagepant-systemer, sørger for et tilstrækkeligt antal indsamlingssteder, således at forbrugere kan få refunderet pantet uden at skulle begive sig tilbage til stedet for deres oprindelige indkøb. Dette er netop ikke muligt ved grænsehandelen. De skandinaviske kunder får ingen pantrefusion ved deres bopæl, men skulle til det formål rejse tilbage til indkøbsstedet.

- Den obligatoriske pantopkrævning skal, som EF-domstolen har konstateret (Tz. 70ff.), måle sig med varenes frie bevægelighed (TEF art. 28, 29), idet der ikke er tale om en såkaldt salgsbetingelse, men om en foranstaltning med tilsvarende virkning, så som en import- eller eksportrestriktion. Sådanne foranstaltninger kan kun legitimeres ved tvingende miljøhensyn og skal være i overensstemmelse med principperne for egnethed, nødvendighed og forholdsmæssighed. Dette ville ikke være tilfældet ved udvidelsen af den obligatoriske pantopkrævning på grænsehandelen (jfr. ovenfor).
- Da EU-embalagedirektivet 94/62 art. 5 kun tillader medlemsstaterne at fremme genbrugssystemer "i overensstemmelse med traktaten" og dermed tvinger dem til at respektere kravene fra TEF art. 28, 29, indebærer en krænkelse af varenes frie bevægelighed samtidig en overtrædelse af embalagedirektivet.
- Derfor forholder det sig heller ikke, som den danske miljøminister har påstået, sådan, at grænsehandelens nuværende salgspraksis er i strid med embalagedirektivet og med varenes frie bevægelighed. Det er kun få EU-medlemsstater, der har obligatorisk pantopkrævning. Hverken af EF-traktaten eller af embalagedirektivet kan der udledes en forpligtelse for medlemsstaterne til at indføre engangsemballagepant eller til at udvide det allerede bestående pantsystem på eksporter.
- Det er i hvert fald tvivlsomt og under alle omstændigheder ikke dokumenteret, at den af Danmark påståede littering-effekt er reel. Det påståede problem kunne løses uden videre, uden at belaste grænsehandelen væsentligt eller diskriminere den danske handel, ved at grænsehandelen fik adgang til det Danske Retursystem. Denne adgang har den danske handel med den danske miljøministers billigelse nægtet, og dermed krænkes europæisk konkurrencelovgivning (TEF art. 81, 82). Det også i europæisk ret gældende nødvendighedsprincip forbyder en belastning af grænsehandelen med indførelse af et uegnet og økonomisk tungt tysk engangsemballagepantsystem, når der ved en adgang til det Danske Retursystem foreligger andre, mindre belastende muligheder for at løse det påståede miljøproblem.

6. Resultat

- Den i sin ordlyd ikke entydige bestemmelse i EmballageFO § 8, stk. 1 skal i henhold til gældende forfatnings- og EU-ret fortolkes sådan, at bestemmelsen om obligatorisk pantopkrævning ikke gælder for grænsehandelen. Enhver anden fortolkning ville være i strid med forfatnings- og EU-ret, og dens fuldbyrdelse overfor grænsehandelen ville derfor være ulovlig.

Interessengemeinschaft der Grenzhändler in Schleswig-Holstein (IGG)

Juridisk- og Kommunikationsafdeling

Dr. Fritz von Hammerstein

CMS Hasche Sigle

Rechtsanwälte Steuerberater

Stadthausbrücke 1-3

20355 Hamburg

Tlf.: 040/ 37630-318

fritz.hammerstein@cms-hs.com

The following text is a scan of a document page, which appears to be a list or index of items. The text is extremely faint and mostly illegible. It seems to consist of several lines of text, possibly organized into a list or table. The content is too light to transcribe accurately, but it appears to be a structured list of entries.